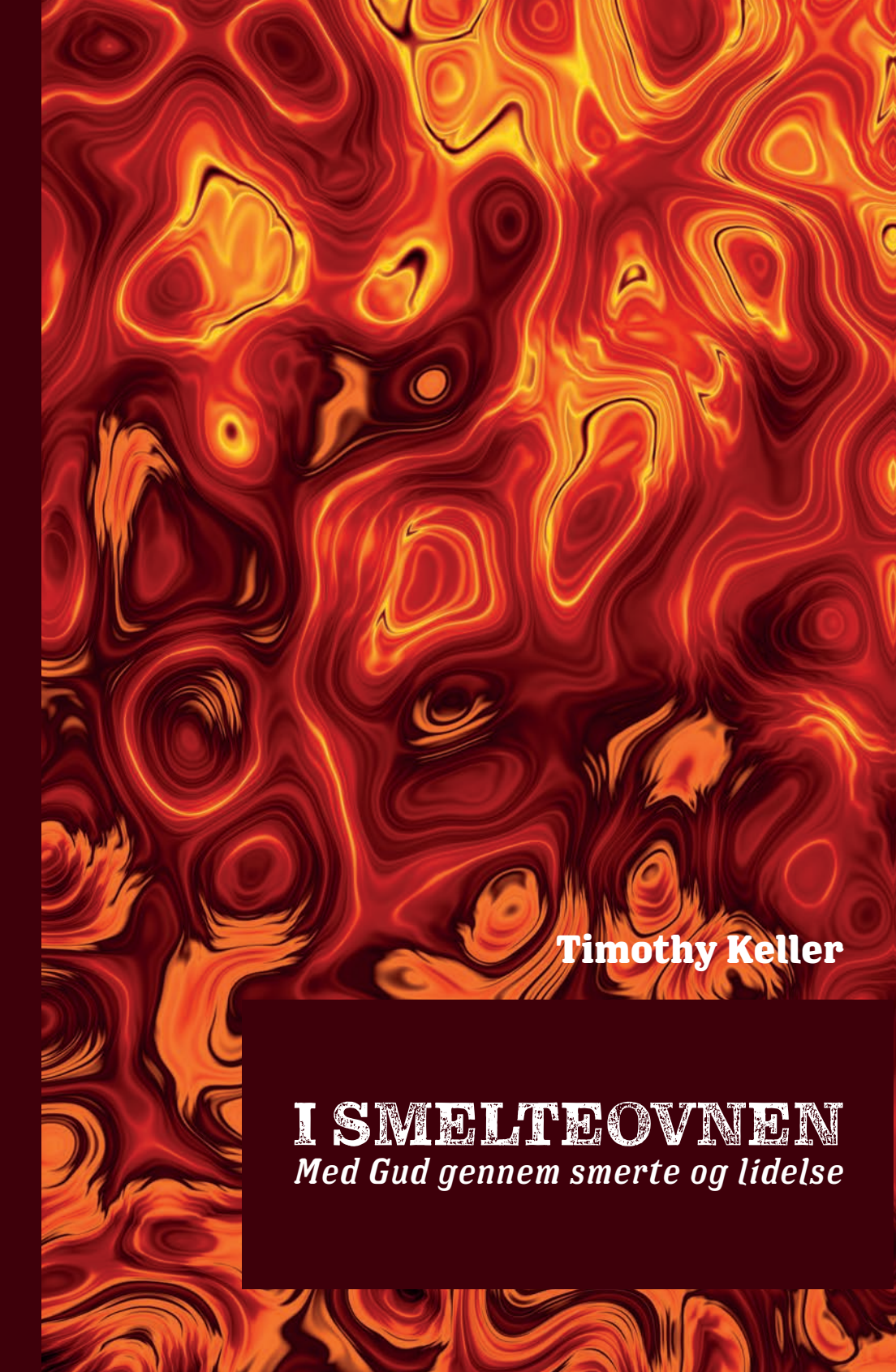

Timothy Keller

I SMELTEOVNEN
Med Gud gennem smerte og lidelse

TIMOTHY KELLER

I SMELTEOVNEN

Med Gud gennem smerte og lidelse

✓ CREDO

*Til min søster, Sharon Johnson,
som er et af de mest tålmodige og muntre mennesker, jeg kender.
Hun har lært mig meget om at bære sine byrder,
se sorgen i øjnene og stole på Gud.*

INDHOLD

Indledning 9

Første del: Hvordan forstår vi den flammende ild?

- 1 Forskellige kulturers syn på lidelse 23
- 2 Kristendommens sejr 47
- 3 Den sekulære ideologis udfordring 77
- 4 Det ondes problem 100

Anden del: Mødet med den flammende ild

- 5 Når troen bliver udfordret 129
- 6 Den suveræne Gud 147
- 7 Guds lidelse 164
- 8 Baggrunden for lidelsen 180
- 9 Vi skal lære at gå 205
- 10 Forskellige former for lidelse 226

Tredje del: Med Gud gennem flammerne

- 11 På vandring 247
- 12 Gråd 263
- 13 Tillid 279
- 14 Bøn 295
- 15 At tænke, takke og elske 321
- 16 Håb 341

Epilog 349

Tak 353

Noter 355

INDLEDNING

En panisk rumlen under det hele

At tage livet alvorligt, tror jeg, betyder noget i denne retning: Alt, hvad mennesket foretager sig på denne planet, skal gøres ud fra den sandfærdige erfaring af, at der er en rædsel i hele skabningen ... en panisk rumlen under det hele. Ellers er det falsk.

Ernest Becker: *The Denial of Death*¹

Jeg vil prise Herren til hver en tid, altid fortælle om hans magt og storhed. Jeg glæder mig over, hvad Herren har gjort, lad de forkuede høre det og fryde sig. Kom og slut jer til mig, lad os sammen prise Herren!

Sl 34,2-4 (BPH)

Der er lidelse overalt. Vi kan ikke undgå den, og ofte bliver vi overvældet af dens omfang. Hvis du bruger en time på at læse i bogen her, er fem børn rundt om i verden i løbet af den tid døde som følge af mishandling og vold.² Og hvis du sidder og læser hele dagen, har mere end 100 børn mødt en voldelig død. Men det er selvfølgelig kun én af utallige former for lidelse. Hver dag dør der tusindvis af mennesker i trafikulykker eller af kræft, og der er hundredtusinder, der får besked om, at deres kære pludselig er borte. Det svarer til, at alle indbyggere i en større provinsby bliver revet bort hver dag, så de efterladte familier og venner står sønderknuste tilbage i slipstrømmen.

Når et uoverskueligt antal mennesker dør i én massiv begivenhed, skaber det overskrifter i hele verden, og alle bliver helt rundtossede ved tanken om ødelæggelserne – som for eksempel cyklonen Bho-

la i Bangladesh i 1970, tsunamien i Det Indiske Ocean i 2004 eller jordskælvet i Haiti i 2010, der hver især dræbte 300.000 mennesker eller mere i ét hug. Men statistik er misvisende. Den slags historiske katastrofer ændrer i virkeligheden ikke på mængden af lidelse. Hver dag dør titusinder af mennesker i uventede tragedier, og hundredtusinder omkring dem bliver overvældet af sorg og chok. Langt de fleste tragedier trækker ingen overskrifter, fordi modgang og smerte er det normale i denne verden.

Det vidste Shakespeare, da han skrev:

Hver morgen skriger nye enker,
nye forældreløse græder,
nye sorger slår himlen i ansigtet ...³

Lidelse og ulykker er så udbredt, at den statistik, jeg nævnte, dårligt får os til at løfte et øjenbryn. Men vi *skal* løfte et øjenbryn. Forfatteren Ernest Becker skrev om faren ved at benægte, hvor meget modgang der er i livet, og hvor tilfældigt lidelsen rammer. Når vi hører om en tragedie, går der en meget grundlæggende psykologisk forsvarsmekanisme i gang. Vi tænker ved os selv, at den slags kun sker for andre mennesker; for fattige mennesker eller for mennesker, der ikke har taget deres forholdsregler. Eller vi siger til os selv, at hvis vi får valgt de rigtige politikere eller får det sociale system til at fungere, så sker den slags aldrig mere.

Men Becker mente, at den tankegang ikke »tog livet alvorligt« og ikke så i øjnene, »at der er en rædsel i hele skabningen ... en panisk rumlen under det hele.«⁴ Den panik stammer fra døden. Døden er uforudsigelig og ubønhørlig; det kan vi ikke komme udenom.

Det var også pointen i en artikel i *The New York Times Magazine* i 2002, da »Beltway-snigskytten« skød folk ned i Washington, tilsyneladende fuldstændig tilfældigt og uden hensyn til alder eller race. Ann Patchett skrev:

Vi prøver altid at se en mening med et mord for at holde det på sikker afstand: Jeg passer ikke på beskrivelsen; jeg bor ikke

i den by; jeg ville aldrig nærme mig det sted eller kende den person. Men hvad sker der, når der ikke er nogen beskrivelse, ikke nogen lokalitet, ikke noget overhovedet? Hvordan skal man så få fred i sindet? ...

Sandheden er, at det nærmest er vores nationalsport at holde os døden fra livet. Hvad enten det drejer sig om at motionere, tjekke kolesteroltallet eller få en mammografi, så vægrer vi os hele tiden mod vores egen dødelighed. Prøv at finde ud af, hvilken profil der er tale om, og læg mærke til, hvordan du ikke passer på den. Men når der er en snigskytte, der bare skyder ét målrettet skud, ikke ind i en folkemængde, men gennem et kikkertsigte, så minder det os om, hvor forfærdende døden selv er. Til trods for alle vores anstrengelser er den stadig i det store og hele tilfældig.

Og den kommer. Før eller siden.⁵

Både Patchett og Becker påpeger de gængse måder, vi prøver at benægte den paniske rumlen på. Bogen her er et forsøg på at gøre det, som de opfordrer til, nemlig at tage livet alvorligt. Jeg vil gerne hjælpe læserne til at leve livet godt, ja, muntert, på baggrund af den forfærdende virkelighed. Tab af mennesker, som vi elsker, livsødelæggende eller dødelige sygdomme, mennesker, der forråder os, økonomisk ruin og moralske fejlgreb – det rammer dig alt sammen, hvis du lever et normalt livsforløb. Ingen er immune.

Ligegyldigt hvilke forholdsregler, vi tager, ligegyldigt hvor solidt vi har opbygget et godt liv, ligegyldigt hvor hårdt vi har arbejdet for at leve sundt, have en god økonomi, hygge os med venner og familie og have en flot karriere – så undgår vi ikke, at der er noget, der ødelægger det hele. Uanset hvor mange penge eller hvor meget magt og planlægning, vi kan præstere, så kan vi ikke forhindre sorg og tab, alvorlig sygdom, relationer, der går i stykker, økonomiske øretæver eller en lang række andre problemer i at trænge ind i vores liv. Menneskelivet er forfærdelig skrøbeligt og underlagt kræfter, der ligger uden for vores kontrol. Livet er tragisk.

Alt det ved vi intuitivt godt, og de, der står midt i lidelsen og smerten, lærer kun alt for grundigt, at det ikke er noget, vi kan klare med egne kræfter. Vi har alle brug for støtte, hvis vi ikke skal bukke under for håbløsheden. I denne bog vil jeg argumentere for, at den støtte må være åndelig.

»Lad de forkuede høre det og fryde sig«

På vores bryllupsdag sagde Kathy og jeg ja til hinanden foran vores venner og familie. Ud over de traditionelle forpligtende løfter tilføjede vi et citat fra Bibelen – Sl 34,2-4 – som er indgraveret på indersiden af vores vielsesringe.

Jeg vil prise Herren til hver en tid, altid fortælle om hans magt og storhed. Jeg glæder mig over, hvad Herren har gjort, lad de forkuede høre det og fryde sig. Kom og slut jer til mig, lad os sammen prise Herren! (BPH)

Det var en berusende følelse at sige ja, og de højtidelige ord i bibelteksten gav følelsen endnu større fylde. Vi begav os ud på en livsrejse i tjeneste for Gud sammen, og vi så frem til, at vi frimodigt skulle fortælle verden om den Gud, vi kendte. Men på det tidspunkt lagde vi nærmest ikke mærke til ordene i midten af citatet. Her bliver succes i tjenesten defineret ud fra, at »de forkuede hører det og fryder sig«. Som Kathy senere har sagt, var en af grundene til, at vi slet ikke var lydhøre for den tekst på det tidspunkt, at »i den alder havde ingen af os lidt under så meget som en nedgroet tånegl«. Vi var unge, og ungdommens hybris forestiller sig ikke smerte og lidelse. Det var slet ikke gået op for os, hvor altafgørende det ville blive at hjælpe mennesker med at forstå den modgang, de møder, og se den i øjnene. Og selv se den i øjnene.

Da jeg blev præst, prøvede jeg at forstå, hvorfor der var så mange mennesker, der bekæmpede og afviste Gud. Det gik ret hurtigt op for mig, at den vigtigste grund sandsynligvis var trængsler og lidelse. Hvordan kunne en god Gud, en retfærdig Gud, en kærlig Gud, tillade al den modgang og fordærvelse, al den smerte og pine? Tvivl i sindet

kan vokse frem sammen med smerte i hjertet. Når jeg sad sammen med mennesker i lidelse, oplevede jeg ofte, at jeg skulle forsøge at besvare hvidglødende angreb på Guds eksistens og den kristne tro. For nogle år siden var der en Hollywood-skuespiller, der blev interviewet, efter at hendes kæreste pludselig var omkommet i en ulykke. Hun havde i lang tid levet uden at skænke Gud en tanke eller forholde sig til ham, men efter den hændelse sagde hun: »Hvordan kunne en kærlig Gud lade sådan noget ske?« På et splitsekund bevægede hun sig fra at være ligeglad med Gud til at være vred på ham.⁶ Det er den slags oplevelser, der har fået en lang række tænkere til at hævde det samme som forfatteren Stendahl (Marie-Henri Beyle), nemlig at »Guds eneste undskyldning er, at han ikke eksisterer.«⁷

Men samtidig fandt jeg ud af, at præcis lige så mange mennesker *finder* Gud gennem modgang og lidelse. De oplever, at trængslerne fører dem frem mod Gud og ikke bort fra ham. De hårde tider vækker dem fra deres urolige søvn af åndelig selvtilstrækkelighed og kalder dem ud i en ærlig søgen efter det guddommelige. Lidelsen »planter sandhedens flag i en oprørske sjæls fæstning.«⁸ Det vil være en overdrivelse at sige, at ingen finder Gud, medmindre de oplever lidelse i deres liv – men ikke ret meget. Når vi overvældes af smerte og lidelse, går det langt om længe op for os, ikke alene at vi ikke har kontrol over vores liv, men at vi aldrig har haft det.

I årenes løb er jeg også nået frem til den erkendelse, at modgang ikke alene leder mennesker frem til at tro på, at Gud findes. Den trækker også dem, der allerede tror, ind i en dybere erfaring af Guds væsen, hans kærlighed og nåde. En af de vigtigste veje, der går fra en abstrakt viden om Gud til et personligt møde med ham som en levende virkelighed, går gennem lidelsens ild. Som C.S. Lewis så rammende har sagt: »Gud hvisker til os gennem vores glæder, taler gennem vores samvittighed, men råber gennem vores smerte.«⁹ Kristne forstår mange dogmatiske sandheder med forstanden, men sandheden i disse læresætninger bevæger sig sjældent ned i hjertet, hvis ikke det sker gennem skuffelser, fiaskoer og tab. Som en mand, der tilsyneladende var ved at miste både sit arbejde og sin familie, engang sagde til mig: »Jeg har altid rent principielt vidst, at 'Jesus

er det eneste, du har brug for' for at klare dig. Men i virkeligheden ved du ikke, at Jesus er det eneste, du har brug for, før Jesus er det eneste, du har.«

Og efterhånden som jeg fik en dybere forståelse af Bibelen, kunne jeg se, at lidelsens virkelighed er et af de vigtigste temaer. Første Mosebog begynder med en beretning om, hvordan ondskab og død kom ind i verden. Anden Mosebog beretter om de 40 år, Israels folk vandrede i ørkenen, hvor de gennemlevede hårde prøvelser og lidelser. Visdomslitteraturen i Det Gamle Testamente koncentrerer sig meget om lidelsens problem. I Salmernes Bog finder vi en bøn for alle tænkelige situationer i livet, og det er virkelig slående, at den er så fuld af smertelige råb og bramfri spørgsmål til Gud om den tilsyneladende tilfældige og uretfærdige lidelse. I Sl 44 ser forfatteren ud over ødelæggelserne i sit land og råber: »Vågn op, hvorfor sover du, Herre? ... Hvorfor skjuler du dit ansigt og glemmer vor nød og trængsel?« (Sl 44,24-25). Jobs Bog og Prædikerens Bog koncentrerer sig næsten udelukkende om at reflektere dybt over den uretfærdige lidelse og den frustrerende meningsløshed, der præger en stor del af livet. Profeterne Jeremias og Habakkuk sætter med svidende formuleringer ord på menneskets oplevelse af, at det er det onde, der styrer historien. Nytestamentlige skrifter som Hebræerbrevet og Peters Første Brev fokuserer i det store og hele på at hjælpe mennesker, der har mødt ubærlige sorger og problemer. Og den centrale skikkelse i hele skriften, Jesus Kristus, rager op over alt andet som en smerternes mand. Bibelen handler således lige så meget om lidelse som om noget andet.

Kathy og jeg undgik heller ikke selv vores kvaler. I 2002 fik jeg diagnosen kræft i skjoldbruskkirtlen og gennemgik en operation og efterfølgende behandling. Nogenlunde samtidig blev Kathys kroniske tarmbetændelse værre, så hun i løbet af de næste år måtte igennem adskillige operationer; engang blev hun opereret syv gange på et år. På et tidspunkt måtte jeg overveje den vanskelige situation, at jeg måske blev nødt til at stoppe som præst på grund af min kones kroniske sygdom. Det var indtil videre den sværeste tid i vores liv. Og vi ved

med sikkerhed, både fra Skriften og af erfaring, at der kommer flere svære tider. Men også mere glæde, end vi kan forestille os lige nu.

Når Kathy og jeg ser tilbage på vores liv, kan vi se, at det er lidelsen, der er det helt grundlæggende i, hvorfor mennesker *enten* tror *eller* ikke tror på Gud, hvorfor de *enten* får mindre *eller* større moralsk mod, hvorfor Gud bliver *enten* mindre virkelig *eller* mere virkelig for os. Og når vi vendte os til Bibelen for at forstå dette grundlæggende mønster, gik det op for os, at det gennemgående tema i Bibelen faktisk er, hvordan Gud giver os glæde og livsfylde ikke på trods af lidelsen, men *gennem* lidelsen, ligesom Jesus frelste os ikke på trods af det, han gennemled på korset, men *på grund* af det. Så der findes altså en særlig rig og intens glæde, der tilsyneladende kun kommer til os i og med lidelsen.

Denne bog rummer det, vi har lært i vores arbejde som præstepar blandt »de forkuede«. Simone Weil skriver, at lidelsen får Gud til at »virke fraværende.« Det har hun ret i. Men til det siger David i Sl 34, at selv om Gud føles fraværende, så betyder det ikke, at han faktisk er det. David så tilbage på et tidspunkt, hvor han havde været i yderste livsfare, og alt så ud til at være tabt, og sammenfatter det med ordene: »Herren er nær ved dem, hvis hjerte er knust, han frelser dem, hvis ånd er sønderbrudt« (v. 19).

Jeg har skrevet bogen, fordi vi selv har oplevet i vores liv, at det er sandt.

Den flammende ild og bogens grundtanke

Så det her er altså en bog for mennesker, der lider? Ja, men vi bliver nødt til at skelne mellem forskellige vinkler. Vi kender alle til lidelse, eller kommer på et tidspunkt til det. Men vi står ikke alle sammen midt i en erfaring af dyb smerte og sorg. De, der ikke selv føler det her og nu, men ser andre lide, vil have en lang række filosofiske, sociale, psykologiske og etiske spørgsmål om lidelsen. Mens de, der på den anden side sidder fast i smerter og vanskeligheder *nu og her*, ikke kan forholde sig til lidelsen som et filosofisk problem. Det er ikke nogen let opgave på én gang at behandle både de spørgsmål, som bliver stillet af dem, der ikke lider, og de kampe, som bliver

udkæmpet af de lidende. Selv om et lidende menneske måske råber et filosofisk spørgsmål ud – »Hvorfor tillader du sådan noget, Gud?« – så handler det dybest set om overlevelse. Hvordan overlever jeg det her? Hvordan kommer jeg igennem det uden at miste det bedste af mig selv? Det er ubarmhjertigt at tale på en distanceret, filosofisk måde til et menneske, der står midt i lidelsen. Men samtidig fører erfaringen af smerte med stor sandsynlighed til »store spørgsmål« om Gud og om, hvordan verden hænger sammen; spørgsmål, man ikke bare kan ignorere.

Jeg har læst mange bøger om det onde og lidelsens problem, og jeg er blevet opmærksom på, at de fleste værker kun behandler emnet fra én side. Mange bøger lægger en filosofisk synsvinkel og vurderer, om »lidelsens problem« gør det mere eller mindre sandsynligt, at Gud findes, eller gør kristendommen mere eller mindre troværdig. Andre har en teologisk tilgang, hvor de samler og udkrystalliserer alle de vinkler, Bibelen har på spørgsmålet om smerte og lidelse, og hvad den lærer om det. Og endelig er der mange bøger, der har en opbyggelig tilgang og består af en række andagter, der skal hjælpe de lidende i sorgen. Der er også artikler og bøger, der har en historisk eller antropologisk tilgang og undersøger, hvordan forskellige kulturer har hjulpet mennesker til at komme igennem problemer og prøvelser. Jo mere jeg har læst, jo mere står det klart for mig, at de forskellige vinkler supplerer hinanden, og at bøger, der koncentrerer sig om kun én synsvinkel, efterlader alt for mange ubesvarede spørgsmål.

Og derfor har jeg delt bogen her op i tre dele, hvor hver del ser på emnet med forskellige værktøjer. Det, der knytter de tre dele sammen, er det centrale billede af lidelsen som en ovn med flammende ild. Det er en metafor, Bibelen bruger på flere måder. Ild er selvfølgelig et velkendt billede på kvaler og smerte. Bibelen beskriver prøvelser og problemer som »at gå gennem ild« (Es 43,2) eller en »ildprøve« (1 Pet 4,12). Men når der i Peters Første Brev tales om, at troen prøves som guld i ilden, er det billedet af en ovn med flammende ild, der tænkes på. Og når Bibelen taler om en ovn, er det som regel noget i retning af smedens esse. Alt, der er så varmt, er selvfølgelig meget farligt og voldsomt. Men når smeden bruger sin esse på den rigtige

måde, ødelægger den ikke metallet. Når man lægger en metalgenstand ind i essen og bruger den rigtigt, kan genstanden blive formet og forfinet, rensed og forskønnet. Det er et tankevækkende syn på lidelsen, at når vi møder den og gennemlever den i tro, kan det i sidste ende gøre os bedre og stærkere, mere storsindede og lykkelige. På den måde kan lidelsen faktisk bruge det onde mod det onde selv. Den kan modarbejde ondskabens ødelæggende hensigter og skabe lys og liv af mørke og død.

I bogens første del vil jeg se på »ovnen med den flammende ild« udefra; altså, menneskehedens lidelser som fænomen. Og samtidig vil jeg se på, hvordan forskellige kulturer, religioner og historiske epoker har prøvet at hjælpe mennesker med at se lidelsen i øjnene og komme igennem den. Vi vil også se på det klassiske filosofiske spørgsmål om »lidelsens problem« og på, hvilke svar vi kan give. Den del af bogen gennemgår en række videnskabelige værker, så diskussionen her kan ikke undgå at blive ret teoretisk. Diskussionen er vigtig, hvis man vil se hele billedet, men hvis jeg skal være ærlig, ved jeg godt, at det kan føles for abstrakt for et menneske, der står midt i modgangen.

Bogens anden del går videre fra de mere teoretiske emner og begynder at gennemtænke alt det, som Bibelen siger om lidelse. I det afsnit begynder rejsen fra det filosofiske til det personlige. Vi kan næsten sige, at ligesom forældrene til et lille barn lærer det at gå, sådan lærer Bibelen os også at gå skridt for skridt. Bibelen kalder os til at vandre roligt gennem trængslerne, og hvis vi skal gøre det, kræver det, at vi forstår dens fantastisk afbalancerede og vidtfavnende lære om emnet – en lære, der på én gang er dybt realistisk og forbavsende håbeful. På den måde undgår vi at tro, at vi kan flygte fra den flammende ild (undgå lidelsen) eller løbe hurtigt igennem den (benægte den) eller bare lægge os fladt ned uden håb (fortvivle i den).

Og til slut giver bogens tredje del en mere praktisk vejledning. Bibelen opfatter ikke det at vandre gennem »lidelsens ovn med flammende ild« som et spørgsmål om teknik. Lidelsen kan kun lutre os i stedet for at ødelægge os, fordi Gud selv vandrer med os gennem ilden. Men hvordan vandrer vi helt konkret med Gud i hårde tider?

Hvordan bærer vi os ad med at orientere os mod ham, så lidelsen forandrer os til det bedre og ikke til det værre? Hvert kapitel bygger på én grundlæggende vinkel på, hvordan man kan være i forbindelse med Gud i smertens og lidelsens ild. Kapitlerne skal ikke læses som adskilte »trin«, som man skal tage i en bestemt rækkefølge, men som forskellige facetter eller aspekter af én eneste ting – nemlig at kende den Gud, der siger: »Går du gennem vand, er jeg med dig ... går du gennem ild, bliver du ikke forbrændt« (Es 43,2).

Hvis du befinder dig midt i modgangen, har du måske lyst til at læse del to og tre først. Der kommer du til at møde overraskende mange forskellige måder at møde lidelsen på, og nogle gange ser de næsten ud til at modsige hinanden. Noget af det fantastiske ved Bibelens tilbud om hjælp til mennesker i nød er dens mangeartede tilgang. Bibelen anerkender et bredt spekter af lidelse og grunde til lidelsen, ligesom der er meget mere end én rigtig måde at reagere på i mødet med lidelsen. For at vise, at mennesker kan reagere meget forskelligt på lidelse, slutter jeg mange af kapitlerne af med en beretning fortalt i første person af nogen, der har oplevet lidelse og vandret med Gud igennem den. Disse beretninger er både inspirerende og realistiske. Bibelen lover ikke, at lidelsen bliver afsluttet med, at alle problemer bliver løst, så man finder en »happy ending« her i livet. Men beretningerne viser, hvordan troende mennesker har håndteret forskellige former for lidelse og vandret gennem ovnen med den flammende ild sammen med Gud. Meningen med beretningerne er, at de skal minde os om, at Gud er os nær selv i de værste stunder. Især i de værste stunder.

En af de mest levende skildringer af lidelse i Bibelen finder vi i tredje kapitel af Daniels Bog, hvor tre trofaste mænd bliver kastet ind i en ovn med flammende ild som en dødsdom. Men så dukker der en mystisk skikkelse op sammen med dem. De forbløffede tilskuere ser ikke kun tre, men fire personer i ovnen, og den ene ser ud som en »gudssøn«. Og på den måde vandrer de gennem lidelsens flammer uden at blive brændt op. Set gennem Det Nye Testaments briller ved vi som kristne, at det var Guds søn selv; ham, der mødte sin egen endnu voldsommere flammende ild af lidelse flere århundreder senere,

da han blev naglet til korset. Det løfter tanken om, at Gud »vandrer med os« til et endnu højere niveau. I Jesus Kristus ser vi, at Gud faktisk erfarer ildens smerte, ligesom vi gør. Han er virkelig Gud *med* os, kærlig og forstående, midt i vores trængsler.

Han kastede sig ind i vores ovn med flammende ild, så at vi kan vende os til ham, når vi gennemlever ilden, og så vi kan vide, at vi ikke bliver opslugt af den, men bliver formet til hans storslåede og vidunderlige skabninger. Som det hedder i en engelsk salme: »Jeg er hos dig og velsigner din trængsel og helliger din dybeste sorg.«¹⁰